

POJAVA PRANJA NOVCA KAO PROBLEM SAVREMENOG DRUŠTVA

Nenad Simić

Sažetak: Radi što uspješnijeg suprotstavljanja pranju novca, demokratske države i društvene zajednice bore se na različite načine da zaštite svoje vitalne interese, oličene u zaštiti nacionalne bezbednosti. Iz značaja borbe protiv pranja novca, čiji se akteri koriste svim mogućim prevarama da bi ga ponovo stavili u legalne finansijske tokove, nameće se potreba za organizovanim načinom borbe protiv ovog zla. U procesu formulisanja i kreiranja konzistentne, fleksibilne, moderne i efikasne strategije nacionalne bezbednosti, jedan od značajnih i po svemu sudeći centralnih stubova je suprotstavljanje pranju novca. Od uspeha na ovom frontu zavisi konačan uspeh strategije nacionalne i regionalne bezbednosti.

Ključne reči: pranje novca, nacionalna bezbednost, finansijski tokovi.

Abstract: In order to fight against laundering money, democratic countries and communities fight in different ways to protect their vital interests such as providing national security. There is a need to fight against laundering money, whose protagonists use all the possible frauds in order to put the money back into the legal financial courses. In the process of formulating and creating a consistent, flexible, modern and effective strategy of the national security, one of the most important things is fighting against laundering money. This is what the success of the strategy of national and regional security depends on.

Key words: laundering money, national security, financial courses.

Uvod: Pranje novca uopšte podrazumeva rešavanje, pretvaranje ili čišćenje novca stečenog kriminalnim aktivnostima (najčešće trgovinom droge), njegov prelaz preko međunarodnih granica (ponajviše povratak u zemlje gde je droga proizvedena) i ponovno uključivanje tog novca u legalne finansijske tokove. Pranje novca je izuzetna pretnja integritetu finansijskih ustanova (pomenućemo primer Rusije, gde mafija nadzire mnoge od najvažnijih banaka u zemlji), koja dovodi u nepovoljan položaj državne subjekte koji legalno posluju (kao što je to slučaj u Kolumbiji). Perači novca ne nastoje ostvariti najvišu stopu dobiti na novac koji operu, već im je važnije mesto ili investicija koja će im omogućiti najlakše i najbrže recikliranje novca. Tako novac može putovati iz zemlje s dobrom ekonomskom politikom u kojoj se ostvaruju više stope dobiti u zemlje s lošijom politikom i nižim prinosima od uložених sredstava. Tako se zbog pranja novca može dogoditi da se slobodni kapital ulaže manje racionalno, što uveliko može narušiti postojeće ekonomske tokove. Promena u potražnji novca, kao rezultat pranja novca što se ne odražava u službenim pokazateljima, može na nacionalnom nivou izazvati nestabilnost kamata i stečaja. Pranje novca, kao i ostale nezakonite aktivnosti, uslovljava regresivnu distribuciju dohotka i stvaranje velike potrošačke moći pojedinaca u uslovima opšte recesije. Time se iskrivljuje struktura potrošnje, pogotovo među bogatima, i preobražava se postojeća socijalna stratifikacija nastajanjem društvenih grupa novih bogataša. Velika sredstva koja se zarađuju pranjem novca utiču na porast potražnje za luksuznim proizvodima, povećanje cena nekretnina i nekih potrošnih dobara, što sve potiče sivu ekonomiju i inflaciju. Nezakonitost postaje temeljno načelo ekonomske aktivnosti.

Pojava narkotika

Početna misija sprečavanja pranja novca bila je da smanji potrošnju narkotika. Ideja je bila da se trgovina narkoticima suzbija tamo "gde najviše boli" tj. da se finansijska dobit od prometa narkoticima pronalazi i oduzima. Shodno tome dodavana su i druga područja i sada obuhvataju veliki raspon krivičnih dela.

Sve vrste narkotika nalaze se u ljudskoj upotrebi već duže vremena¹. Upotreba droga i narkotičkih derivata, kao i sintetičkih droga, veoma je raznovrsna. Njihova glavna upotreba, međutim ima za cilj da život učini podnošljivijim barem nakratko. Nije iznenađujuće što upotreba droga pokazuje sve veći rast uprkos tolikim naporima da se suzbije narkomanija. Samim tim iz dana u dan raste industrija proizvodnje narkotika, povećava se tržište koje upotrebljava narkotike i shodno tome povećava se masa novca koji nema svoje poreklo i koga je potrebno uvesti u legalne tokove.

Među dobro poznatim narkoticima kanabis je jedna od najdrevnijih biljaka koju ljudi uzgajaju. Pretpostavlja se da je već deset hiljada godina pre nove ere kanabis predstavljao izvor hrane, a potom njegova vlakna materijal za hartiju i vlakna za ribarske mreže. Siromašni ljudi u Kini dugi niz godina odevali su se u odeću napravljenu od vlakna kanabisa. Ta vlakna se sada nazivaju konoplja.

Za Rimljane kanabis je predstavljao vitalno važnu sirovinu. Konoplja se koristila za odeću, šatore, a zrnevlja kanabisa za ishranu i medicinske svrhe.

Holandija je preuzela glavnu ulogu u dekriminalizaciji upotrebe kanabisa. Nemačka je do izvesne mere zauzela isti stav od marta 1995. godine. Holandija, a i Nemačka tvrde da ogroman pritisak da se smanji proizvodnja i upotreba kanabisa samo povećava nelegalnu trgovinu i pranje novca, kao i činjenicu da to jača snagu i moć organizovanog kriminala.

Još jedna dobro poznata drevna droga je opijum koju su Egipćani koristili eksploatišući je iz maka, kao prirodno sredstvo za suzbijanje bola. U drevnoj Grčkoj opijum se koristio protiv histerije kao i za suzbijanje bola. Međutim, posle šest vekova skrenuta je pažnja na to koliko ta droga može biti opasna. Treba napomenuti i to da je islam podržavao trgovinu opijumom sa Azijom. Holandani su primera radi 1602. godine preuzeli trgovinu od Portugalaca i razvili veoma uspešnu trgovinu opijuma sa Kinom.

U novije vreme pojavljuju se takozvane savremene droge - narkotici i one su uglavnom sintetičkog porekla. Zahvaljujući velikom profitu koji se ostvaruje prometom ovih droga, rastućoj nesigurnosti, siromaštvu, nasilju, zloupotreba droge i trafikingu su u usponu i predstavljaju ozbiljan društveni problem. Rasturanje droge se sve više širi na manje zajednice u celom svetu. Poreklo trgovine narkoticima može se naći u ljudskoj pohlepi što vodi do nezakonitog uzgajanja i korupcije. Finansijski sistem se sada koristi za uvođenje u legalne tokove prinosa od takvih aktivnosti.

¹ *Banking Secrecy and Money Laundering (Bankarska tajna i pranje novca, Marco Zwick)*

Trgovina narkoticima

Trgovina narkoticima ostvaruje promet od preko 75.000 € u minutu opranog narko novca. Proizvodnja narkotika je svetski problem i svi kontinenti moraju protiv toga da se bore. Najbolja klimatska područija za proizvodnju su sutropske oblasti, ali se ova šema sada izmešta usled sposobnosti da se proizvode sintetičke droge².

Procene raspona i obima narko novca u vezi sa pranjem novca prirodno može biti samo nagađanje. Pravi problem je u tačnoj proceni stepena veličine ove trgovine. U SAD-u jedna od ključnih tehnika koja se koristi za generisane procene o novčanim tokovima je ispitivanje valutnih viškova. Dugoročno gledano pod normalnim okolnostima, bankarski depoziti i povlačenja sredstava imaju tendenciju da se balansiraju. Međutim, kontrolori takvih novčanih tokova, kao što je Ministarstvo finansija SAD (US Treasury Department), koriste pojavljivanje valutnih viškova u nekoj oblasti da bi pokušali da uđu u trag velikim depozitima nelegalnog novca koji su odgovorni za ovaj višak.

Neuhvatljivost biznisa pranja novca, stvarna potreba da bude fleksibilan i sposoban za transver sredstava po čitavoj međunarodnoj bankarskoj mreži, i to sa lakoćom, za uzvrat je stvorila potrebu da se razradi "mapiranje" onoga što zakon o borbi protiv narkotika naziva glavnim vodovima i skladištima ilegalnog "narko novca". To je dugačka lista koja sadrži većinu finansijskih centara na planeti. Druga imena će se verovatno još dodavati ovoj listi kao što je Urugvaj, sa svojim "Zakonima o tajnostima depozita" (časopis *The Economist* od 4/3/1998).

Izveštaj o drogama (*The Economist* od 28/6/1997), koji je objavio Međunarodni program za kontrolu narkotika UN, pruža najobuhvatniju sliku do sada o tome koliko je opasna trgovina narkoticima. Narko dileri zarađuju godišnje oko 400 milijardi dolara, čime svoju trgovinu čine značajnijom od čitave svetske prodaje automobila. Zajednički naponi policije, carinskih vlasti i doušnika dovode do zaplene oko 30 % pošiljki. Da bi narko dileri počeli da se osećaju nelagodno, trebalo bi im zapleniti skoro 75% pošiljki.

Trgovina drogom stvara enormne profite o čemu govore podaci Agencije za borbu protiv narkotika SAD (US Drug Enforcement Agency – DEA), jedan kilogram heroina iz Meksika donosi zaradu između 50.000 € i 20.000 €, u poređenju sa 300.000 € koji se daje za kupovinu jednog kilograma čistog heroina iz jugoistočne Azije. Dokumentacija DEA nagoveštava da su Meksiko i Kolumbija počeli da istiskuju Aziju u trgovini opijumom (*Financial Times* od 14/08/1998). U 1997. godini preko 60% heroina zaplenjenog u SAD poticao je iz Latinske Amerike. Danas ovaj procenat prelazi brojku od 85% i postoje procene da je godišnja proizvodnja dostigla oko 550 tona. Tržište za kanabis procenjuje se na najmanje 60 milijardi evra, sa oko 60 miliona korisnika.

Trgovinu drogom karakterišu četiri faze, a to su proizvodnja, prerada, distribucija i zarada. Glavni proizvođači nalaze se u zemljama u kojima je prihod od normalnih poljoprivrednih kultura nedovoljan da bi obezbedio opstanak velikog broja seoskog stanovništva. Najpoznatiji sirovinški materijali, u ovom slučaju, su opijumske čaure maka, list koke i kanabis. Glavne zemlje proizvođači narkotika su: Kolumbija, Peru, Burma, Tajland i Avganistan. Glavne zemlje za transfer pošiljki su: Aruba, Hong Kong, Španija, Turska i Venecuela.

²Sprečavanje pranja novca Rože Klasens

Sirovinama je potrebna specijalna vrsta prerade da bi se dobile pojedinačne supstance. Prema tome, sirovina prolazi kroz različite laboratorije u zemljama proizvodnje i kupovine. Laboratorije, hemičari i prenosioči, svi oni moraju biti plaćeni.

Droga u svom konačnom obliku mora biti dopremljena do veleprodaje koja će potom prodavati malim i srednjim dilerima. To su osobe koje se staraju o maloprodajnom tržištu. I ovde će svi posrednici morati da budu dobro plaćeni. Glavne zemlje korisnici su SAD, Velika Britanija, Nemačka, Francuska, i Holandija³.

Jedan deo zarade biće investiran u druga tržišta, kao što su tržište oružja, prostitucija, trgovina ljudima i terorizam. Prema nedavnoj studiji sprovedenoj u Evropskoj uniji, mladi ljudi se sve više suočavaju sa drogom, a što je još gore, u dobu kada su još mlađi nego što je to bilo pre nekoliko godina. Droga i kriminal su problem broj jedan za građane Evropske unije, pre fiskalnih opterećenja (68% ispitanika prema 69%) i bankrotstva.

Prema studiji sprovedenoj u Sjedinjenim Državama korisnici droga na radnom mestu imaju za 66% višu stopu odsustvovanja sa rada, 90% višu stopu disciplinskih mera i za 85% više korišćenja zdravstvenog osiguranja. Američka javnost koja poštuje zakone plaća vrlo visoku cenu za nelegalnu upotrebu droga.

Pored ogromne cene koju droga nameće američkom društvu, i samo pranje novca predstavlja ogroman trošak u obliku korupcije na američkom tržištu i u političkom sistemu zemlje. Glavne međunarodne kriminalne organizacije duguju svoju moć i usavršenost savezu sa političkim i ekonomskim interesima.

Međunarodni monetarni fond (IMF) na primer, saopštava da bi ukupna količina novca koja se pere u svetu, mogla da se kreće između 2% i 5% od svetskog bruto domaćeg proizvoda.

Trgovina drogama košta na hiljade života svake godine, stvara bedu, zavisnost, savremeni oblik ropstva, a potencijalno bi mogla da stvori poremećaje u finansijskom sistemu i svetskom poretku.

Sredinom 1990. godina Sjedinjene Države i druge zemlje sveta trošile su velike sume novca na "rat protiv droga". Šta je pravo značenje te fraze nije bilo jasno naciji u kojoj 50 miliona stanovnika koristi duvan, preko 100 miliona pije alkohol, a veliki broj stanovnika pije aspirin ili neki lek protiv bolova, ali postoji prohibicija u odnosu na korišćenje ili trgovinu nekim drogama. Naravno da su te droge na crnom tržištu uprkos zabrani. Prema tome čak i da je zemlja pretvorena u policijsku državu, takve droge bi još uvek bile dostupne.

U tom smislu nameće se pitanje kakva je bila svrha ili funkcija prohibicije. Jednostavno ekonomsko rasuđivanje bilo je sledeće: "Rat protiv droga izvor je prihoda za one koji trguju zabranjenim drogama i za one koji vode rat protiv njih".

³ Konvencija Ujedinjenih naroda protiv nezakonitog prometa opojnim drogama i psihotropnim stvarima (1988) čiji je prvobitni cilj bio oduzimanje sredstava ostvarenih krivičnim delima vezanim za droge, dok je usvajanje Konvencije Vijeća Evrope o pranju novca, pretresu, zaplenu i konfiskaciji prihoda od kriminala iz 1990. godine (ETS 141) i naknadne preporuke Međudržavne radne grupe za finansijske mere protiv pranja novca (FATF) čiji je cilj ustanovljenje sistema za borbu protiv pranja novca kojem su na udaru sredstva ostvarena iz svih oblika krivičnih dela. Ovi sistemi su prvenstveno usmereni na sumnjive transakcije koje se mogu odnositi na pranje novca. Vidi Veće Evrope. Izveštaj o stanju u oblasti organizovanog kriminala za 2005. godinu.

Oko 1,2 miliona osumnjičenih počinitelja u vezi sa narkoticima hapsi se svake godine u SAD, većina njih za posedovanje ili sitnu prodaju. Danas policija Sjedinjenih Država provodi polovinu svog radnog vremena u borbi protiv kriminala koji je u vezi sa drogom. Pravosudni sistem je na ivici kolapsa zbog porasta broja slučajeva koji su u vezi sa drogom, ali koji, pošto se smatraju krivičnim delima, imaju prioritet nad građansko pravnim stvarima. Šestorica od ukupno deset federalnih zatvorenika na izdržavanju kazne su za dela u vezi sa drogom. Verovatno još dodatna dvojica od te deseterice je tamo zbog dela u vezi sa kršenjem prohibicije.

Postoji kriza u prepunim zatvorima (četrdeset saveznih država je pod sudskom naredbom da smanje zagušenost svojih zatvora), što kao rezultat ima činjenicu da veoma nasilni kriminalci sada bivaju puštani ranije iz zatvora. To sada samo podržava zakon o obaveznom osuđivanju. Koncesualna krivična u vezi sa drogom ne samo da se tretiraju kao moralni ekvivalent ubistvu, silovanju ili kidnapovanju, već se za njih izriču i strožije kazne. Omladina se šalje u zatvor na doživotnu robiju zbog prodaje droga, dok ubice postaju prihvatljive za oslobađanje od izdržavanja pune kazne zbog dobrog ponašanja⁴. Mark Hampton, profesor ekonomije na Univerzitetu u Portsmutu, u Velikoj Britaniji, s pravom tvrdi da nelegalan novac, koji se priliva u jednu zemlju, otiče isto tako brzo, što doprinosi finansijskoj nestabilnosti i narušava reputaciju finansijskih institucija. Kao rezultat toga, investicije se obeshrabruju, a kriminalne aktivnosti ohrabruju.

Internacionalni program za kontrolu droga Ujedinjenih nacija (United Nations International Drug Control Programme), objavljen maja 1998. godine, saopštava da je međunarodni finansijski sistem postao "san snova", jer kroz njega prolazi veliki deo procenjenih 200 milijardi US dolara iz narko biznisa koji se godišnje operu⁵. Konvencija Ujedinjenih nacija o borbi protiv nelegalne trgovine narkoticima i drogama kao i psihotropnim supstancama, iznosi posledice i ključne karakteristike upotreba droge zato što:

- Predstavlja pretnju po zdravlje i dobrobit ljudskih bića i negativno utiče na ekonomske kulturne i političke temelje društva.
- Stvara stalne kanale prodora u različite socijalne grupe, koristeći decu kao sredstvo u mnogim delovima sveta.
- Čini jaku sponu između nelegalne trgovine i drugih srodnih aktivnosti organizovanog kriminala.
- Predstavlja internacionalnu kriminalnu aktivnost koja generiše ogromno finansijsko bogatstvo.
- Suviše lako dostupna.
- Njeni koreni se nalaze u ogromnim profitima.

Strahovi u vezi sa kretanjem toliko ogromnog obima novaca uključuju i njegov nepredvidiv uticaj na investiciono planiranje i na realne mogućnosti destabilizacije manjih bankarskih i investicionih institucija. Pored toga plasman toliko velikih suma novaca u bankarski sistem predstavlja plodno tle za korupciju. To se može desiti kada pojedinci prihvataju mito da bi olakšali transakcije na načine koji ne privlače neželjenu pažnju, ili u širem organizacionom smislu putem kompromitacije ili korumpiranosti bankarske etike i pravilnih procedura.

⁴ J. Orlin Grabbe, <http://www.aci.net>

⁵ Izvori: F.A.T.F website (fatf-gafi.org)

Zaključak

Pranje novca osim što uveliko podriva slobodnu tržišnu ekonomiju, narušava i demokratsku političku strukturu i političku stabilnost zemlje. Dobro su poznati slučajevi da su predstavnici kokainskih kartela ili mafije pokušavali, i ponekad uspevali, prodreti u središnja tela vlasti pojedinih zemalja i potkupiti ih. Sam kolumbijski predsednik Ernesto Samper optužen je da je tokom izborne kampanje primao velike novčane iznose narko mafije. Izgleda da su lokalni trgovci drogom nudili potpunu otplatu kolumbijskog spoljnog duga u zamenu za nesmetano delovanje. Ništa bolje nije ni stanje u Meksiku gde je otkriveno da Raul Salinas, brat bivšeg predsednika Meksika Karlosa Salinasa, ima na računima stranih banaka 120 miliona američkih dolara. Korupcija u Meksiku, kao i u mnogim drugim - pogotovo južnoameričkim državama postala je endemska pojava koja zahvata sve nivoe administrativnih i vladinih ustanova. U uslovima pravne nesigurnosti i razvijene korupcije veoma se smanjuje interes stranih investitora za ulaganja u te zemlje. Pranjem novca i korupcijom koja je njegova česta popratna pojava stvara se opasna pretnja državnoj suverenosti, autoritetu državne vlasti, narušavaju demokratske vrednosti i javne ustanove, te uveliko šteti nacionalnom interesu. Pranje novca neposredno utiče na smanjenje transparentnosti i narušavanje „zdravlja“ finansijskog tržišta, važnih odrednica u delotvornom funkcionisanju celokupnog sistema. Novac dobijen iz kriminalnog delovanja obično korumpira službenike finansijskog tržišta, uzrokujući dugotrajnu i teško popravljivu štetu tržišnom kredibilitetu. Pranje novca može korumpirati delove finansijskog sistema i onemogućiti uspešno upravljanje središnjih banaka i nadzornih tela. Ukoliko neki bankovni rukovodilac postane korumpiran, netržišno ponašanje može se proširiti u druga područja koja nisu direktno povezana s pranjem novca, što ugrožava sigurnost i bonitet banke. Osobe koje obavljaju nadzor nad radom banke takode mogu biti korumpirane ili zastrašene pretnjama, što smanjuje, a ponekad i potpuno onemogućava delotvornost nadzora. Stoga je nužno jačati zakonske odredbe protiv pranja novca, ali to ne znači smanjivanje tradicionalne bankarske kontrole.

Literatura

- [1] Klasens, R. *Sprečavanje pranja novca*
- [2] Gilmore, C. W. (1995): *Dirty money, The evolution of money laundering counter-measures*, Council of Europe Press, Council of Europe, Strasbourg
- [3] Greenfield, I.H. (1993): *Invisible, Outlawed, and Untaxed, America's Underground Economy*, Praeger, Westport, Connecticut, London
- [4] J.Orlin Grabo, <http://www.aci.net>
- [5] Novoselec, P. (2004) *Opći dio kaznenog prava*, Zagreb
- [6] Punch, M. (1996) *Dirty Business, Exploring Corporate Misconduct*, London
- [7] Quirk, P. (1996): *Macroeconomic Implication of Money Laundering*, International Monetary Fund, Monetary and Exchange Affairs Department, Working Paper 96/66, Washington, D.C.
- [8] Reid, Sue Titus, (2000) *Crime and Criminology*, Ninth Edition, Boston
- [9] Roling, A., *L'orientation moderne des notions d'auteur de l'infraction et de participation à l'infraction*, RIDP 1957/1-2
- [10] Schonke, dr. Adolf/Schroder, dr. Horst, (2001) *Strafgesetzbuch*, Kommentar, 26. neu bearbeitete Auflage (Lenckner und and.), München
- [11] Stojanović, dr Zoran, (2006) *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd
- [12] Sutherland, Edwin, (1995) *Principles of Criminology*, Revised by D. Cressev, Fif-th Edition, Chicago
- [13] Tanzi, V. (1996) *Money Laundering and the International Financial System*, International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, Working Paper 96/55, Washington, D.C.

- [14] Tiedemann, Klaus, (1993) *Strafrecht in der Marktwirtschaft*, vo: Eser/Kaiser/Weigend, Hrsg., Von totalitärem zu rechtsstaatlichem Strafrecht, Internationales Symposium, Freiburg im Breisgau
- [15] United Nations (1992) *Money Laundering and Associated Issues: The Need for International Co-operation*, Doc. E/CN. 15/1992/4
- [16] www.fatf-gafi.org
- [17] Marco Zwick, () *Banking Secrecy and Money Laundering (Bankarska tajna i pranje novca)*